

Fitxa per la Nules-pèdia / Museu de memòria oral

Nom/Cognom	Vicente Cubedo Sánchez
Any de naixement	1942
Títol	Vicente Cubedo, fuster ebenista
Categories	Treball, oficis, postguerra
Data i lloc de l'entrevista	Dimecres 7 de juliol de 2021, casa de l'entrevistat
Equip entrevistador	Etnograma (Nelo Vilar, Laura Yustas)
Enllaç	https://youtu.be/pmyCSXo3Rm8
Extracte	https://youtu.be/sweVw-VN_OO

Parlem amb molt de gust amb Vicente Cubedo Sánchez, mestre ebenista d'una coneguda família de fusters de Nules. La conversa recorre algunes qüestions pràctiques al voltant del seu treball, però sobretot pega voltes a la desaparició dels oficis, de la fusteria però també de molts altres (llampistes, corretgers, llanterners, etc.), i de la gran pèrdua de coneixements que això suposa per a una societat.

Amb Vicente vam començar mostrant-li part de la publicació de [Julián Clausín](#) sobre l'[artesanía de les portes de Nules](#), d'alguna de les quals és autor ell mateix; aquella publicació incloïa comentaris del germà d'este, Fernando Cubedo. Vam gaudir del seu mestratge i recuperem les idees expressades al principi d'aquella col·lecció: es tracta d'artesans que tenien un gran coneixement de l'ofici, un domini virtuós de la tècnica, un sentit artístic del treball i una gran estima a la seua faena.

Ens pareix que les institucions públiques haurien d'haver-se preocupat pel reconeixement d'estos grans professionals i per facilitar la conservació d'estos oficis, incorporant la seua llarga experiència a l'ensenyament reglat. A més d'assegurar la conservació de aquella ferramenta més singular, explicar-la i catalogar-la, i tantes coses més que haurien de ser de l'interés públic. Compartim esta opinió amb el nostre entrevistat. L'entrevista se'ns va quedar curta, vist el capital de coneixements que demostra. Esperem poder continuar treballant en el tema dels oficis.

Sinopsi

Vicente Cubedo Sánchez (1942), fuster ebenista, ens parla de l'ofici en general i al poble en particular, començant per les precioses portes que es poden veure als nostres carrers.

Transcripció

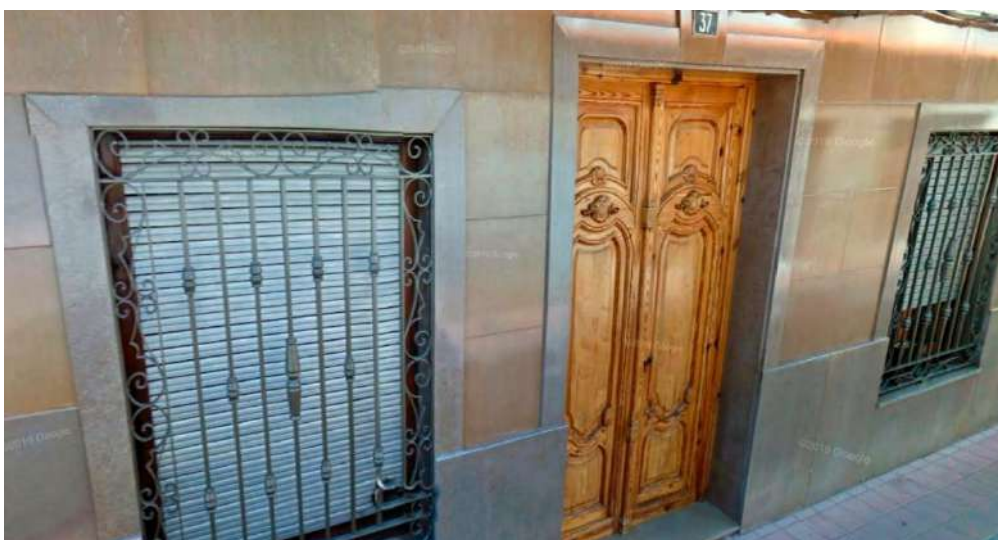

Figura 1

...se li van obrir un poquet [Fig. 1]. I ho va arreglar, i dins té unes mitgeres tamé molt boniques. Això és de Pepe Molés. Ixa és de Pepe Molés.

Figura 2

Ixes ja no sé de qui són [Fig. 2].

D'esta mos van dir... "el agüelo de Eduardo Tusón, que no sabem qui és.

Espera, això és de l'agüelo d'Eduardo Tusón?

Això mos va dir, supose que el teu germà li ho diria a este xic.

Pues no ho sé si li ho deguere dir perquè ell no sé jo... no sé jo. És possible que fóra d'ell, això sí que no t'ho assegure. Això és la casa de Moros. Això és la casa de Moros. És una bona porta tamé; tota recta però bona porta.

Mos dia que no té batedor, però no ho entenem. "No té batedor" a què es referix? Diu "Està tota feta a mà i no té batedor".

Lo que no té batedor és lo que... la peça que va ací al mig que tapa la junta de les dos portes. I entonces té un canet ací baix que... Espera, espera que jo crec que

Figura 3

sí que el té. No, no el té, no el té. Té ací, un rematet ací, a lo millor quan... sempre que hi ha un travesser hi ha un rematet, i dalt un atre. Però és igual, la porta és una bona porta, el batedor és una cosa que no...

Sí, bueno, són coses curioses. Mosatros com no ho entenem pues, en fin, lo que mos diuen... Esta porta és la de l'Assessoria de [Vicent Montagut](#).

Sí. De qui és ixa? [Fig. 3]

Esta és de Marcelino mos van dir, tamé.

Això ho he dit jo. Antes de. Perquè esta porta estava amagà, o siga que la vaen llevar i la tenien guardà. I després quan va ser la reforma la va agarrar i la va plantar ahí. I esta porta, si se veu bé, que... no, no, pa que ho veges tu, jo ho veig bé. Lo que té ací és dins d'este travesser és la mateixa línia, les mateixes línies i els mateixos traços de la que hem vist que no se va acabar [al carrer Matías Torrejón 14, que es pot veure a la publicació [Fusters i portes de Nules](#) —la quarta].

És com si diguérem germanes. Esta i aquella... per això te dic: ixa és de Marcelino "Fustaverda". Perquè no sabien de qui era; hala pues, de Marcelino Fustaverda.

Esta no sé de qui és; una bona porta.

Esta és dels Trinitaris, mos van dir. [Fig. 4]

Figura 4

Això sí que ja no ho sé, això sí que ja no ho sé. Jo no ho sé si és d'ells o no és d'ells, però això és assegurar un tema que això... És que fa tants anys... Esta no sé de qui és.

Esta possiblement sí que seria d'antes de guerra.

Això sí, sí, sí... Antes de guerra o no antes de guerra, perquè esta casa hi ha una cosa ahí que no ho sap molta gent, que crec que se va fer després de guerra i les pedres de la iglésia, la paret d'ací del cantó està feta amb la pedra de la iglésia. Sí, sí. Això és una fatxa que no se veu: la pintura casi està la mateixa... no, ací no, ací a este costat, és la paret del carrer Sant Blai.

Sí, que té un tono com de color rosa molt bonico.

Esta és una gran porta tamé.

Esta tamé mos van dir que era dels germans Trinitaris. [Fig. 5]

Figura 5

Això jo ja no... això jo no ho assegure perquè no ho sé. Però és una gran porta; aquella que vaig dir [*carrer Matías Torrejón 27, també inclosa en la publicació esmentada*] i esta possiblement siguen les dos millors portes, però aquella el assunt de la faena per decímetro quadrat aquella té més faena que esta. Encara que esta és més gran. Però estes curves són molt fàcils de treballar i molt condidores. **[5 min.]** Té molt bon efecte, el lleonet o el bitxo que té ahí...

Açò és treballat tot en la fusta ahí mateix...?

No, no, no, no...

No és postís?

És una peça que entra dins. Quan ho monten ho monten tot, quan se monta se monta tot junt.

Però no és un postís posterior, vull dir...

No, no, no, no... Tot lo que n'hi ha està fet en la porta i quan se monta ja està en el punt arreglat. Falta repassar-ho després però està això...

Lo que mos van dir tamé és que generalment el armaçó és de mobila, mobila vella a vegaes, i se reompla de noguera.

Sí, entonces sí. Perquè n'hi haven anouers que estaven molt bons i hi hava... i se podia treballar, però després quan vaen eixir les xapes i la massificació de faenes i mecanitzar-ho tot, pues ixa madera va anar desapareixent, i com ja hi han ixs aparatos que col·loquen que és com uns rajos equis a la soca i te diu com està per dins de color, de vetejat i tal i tal. Entonces això val molta pela i el anouer bo se l'emportaven les cases. Que valia una fortuna, valien una fortuna.

Pues esta jo no sé de qui és. Ahí tamé hem treballat mosatros, hem fet faena en ixa casa: les alacenes que feien antes, valencianes, que estan molt... hi han faenes en el poble que no se veuen que estan prou bé.

A vore, està està al costat de... tamé ahí al carrer Major. I esta mos van dir que era tamé de José Molés. [Fig. 6]

Figura 6

Figura 7

Ixa és dels Trinitaris. [Fig. 7]

Sí, sí, sí, exacte.

Ixa és de después de guerra.

I esta és tamé dels Trinitaris, mos han dit. [Fig. 8]

Figura 8

Ixa la va fer José Molés. Que és una porta que és... que està molt bé, que està molt bé, i avant, però no té la categoria ni la d'abans ni de l'atra. És una categoria inferior. Però té una cosa que no se veu [se'n riu], és una cosa que no se veu en ixa porta: que té un sistema... A vore, agarraré... Un paper, un paper. És el marc de la porta... a vore... el marc de la porta és este, i la porta ve des d'ací pac ací, però ací la porta fa açò... bueno, açò... açò. Entonces les bissagres van ací, les bissagres van ací, i quan la porta se obri pues ací se veu un bordó de madera però no se veuen les bissagres. I això estava en ixa porta, el marc fet, se va aprofitar el mateix, estaven les bissagres, se vaen aprofitar les mateixes bissagres, i este va fer la porta i això, m'ho va ensenyar, i entonces hi havia que fer unes plantilles pa dixer-li la curvatura que li dóna ahí al costat. Això està molt, molt ben fet. La única que jo he vist aixina. La única que jo he vist aixina. Això són cosetes que no se veuen ara, que no se veuen. I ara jo t'ho explique a tu i tu dius: bueno, açò...

Ixa és possible que siga dels Trinitaris de antes de guerra. De antes de guerra. Perquè esta porta la vàrem... en fin, la vàrem limpijar mosatros, la vàrem acutxillar i la vàrem dixer nova, la vàrem dixer nova. I ací esta porta estava plena de metralla. Estava plena de metralla. I entonces el que li va arreglar la metralla que no sé qui seria, perquè mon pare ha treballat pa esta casa; igual seria mon pare, no ho sé, i mosatros tamé hem treballat pa d'ella-, pues no sé si n'hi haven cent o dos-centes peces, taquets posaets en la malla pa tapar tots els forats de la metralla. La porta és una bona porta, i allí en la Vall n'hi ha una igual que esta. **[10 min.]** Perquè era u que festejara amb esta o li va agradar i entonces va demanar una porta però va dir que fóra igual que la de Carmen. Comprens? I n'hi ha una que està allí davant de la plaça de l'Àngel crec que és. De l'Àngel o de... no ho sé el puesto que és. Ixa és vella tamé, però s'ha abandonat, està abandonà.

I esta mos van dir... del fuster... Muebles Gozalbo.

Figura 9

Esta està allí al carrer Major, sí. Bueno, bé. [Fig. 9]

Té els lleonets estos...

“Muebles Gozalbo” no: “Gozalbo”. Això és una porta que és una porta de... sí, d'això, de sèrie, i només té ixa miqueta de detall ahí i lo demás són curves de poca... de poc valor.

Ixa és la de Blai de Gambes. Ixa és dels Trinitaris. [Fig. 10]

Que ja era después de guerra, tamé.

Sí, sí, claro, después de guerra.

Esta és de... Hermanos Gozalbo, mos van dir. [Fig. 11]

Me pareix... (...) Dude si és de Gozalbo o és d'Emilio Penelo. Dude. És igual: una porta de poc de comentari, no és pa dependre res ahí.

Tot lo que puga dir no vull ofendre a ningú, eh?

No, home, no, clar que no... En absolut.

Ací lo que mos vaen dir és que hi haven molts postissos.

No, açò és curves de no res, d'aprenent i ixa miqueta de talleta que té ahí, però no, no.

Figura 10

I esta és vostra. [Fig. 12]

Sí. Ixa la vaig dissenyar jo.

És una porta molt bonica, molt fina... No sé tu què penses com autor.

Home, pues està bé. Una porta que està bé i avant. Va haver una miqueta de polèmica d'açò de dalt.

Ah, sí?

Sí, perquè ahí dalt això és un cristal. Entonces la moldura que té el cristal, que el cristal té una moldura que ahí no se veu, pues és de pecho de paloma, que té el seu mèrit tamé. I... “ahí cristal? —Ahí cristal, sí, perquè això li dóna llum a l'escala i de fora no se veu dins”, i entonces podem baixar l'escala i tindrem... Total, però al final... i l'arquitecto no volia ixe tipo de porta, i dic: “xa, dixa'm estar i jo faré lo que vullga i en pau, si ho pose i no va bé...”, com me pareix que és lo últim que ja vaig fer, pues... se acabó. Jo i els meus germans, com és natural. Jo i els meus germans, no és que me pose jo... no, jo parle i... parle com si parlaren ells, com

Figura 11

ell ha dit ahí lo atre, Fernando, que serà el que ho ha dit, pues com ell ha dit lo que sap, sense ofendre a ningú. Ixa porta està molt bé. I ahí els tableros voràs que no són de nogal, o de noguera, com li digau...

Sí, d'anouer...

...d'anouer, perquè no hi ha anouer prou perfecte, perquè clar, si fas un tablero que està molt bé i l'atre no els pots fer igual pues queda molt [*inintel·ligible*]. Pues mira, tot de mobila, que és bona, i se acabó.

Bueno, esta porta...

Ixa porta no té res això. [Fig. 13]

Jo no sé per què la van posar... Fuster anònim, diu, i d'abans de guerra. Això és lo que mos han dit.

Ixa estaria antes de guerra ja posà.

Això mos van dir. Que l'armaçó és de pi vell, de tea...

No, tea és a l'atra; [15 min.] lo que diem mobila és "pino tea". I el pi vell és la madera autòctona de pi, que ací aguanta més si està bé que la mobila. Més que la mobila, sí. Però hi ha que saber-lo manejar el pi vell. El pi vell és una madera molt bona, i molt bonica, eh?

Figura 12

Pues sí, no té res especial.

I açò ja és modern... [Fig. 14]

Ixa també la vàrem fer mosatros. Però no té res això, tampoc. Una porta i avant.

Esta està... és de Molés... [Fig. 15]

Ixa no és de Molés. Crec que no és de Molés. No perquè ixa porta la vàrem arreglar mosatros... que tant has contat les històries [risses]... La vàrem arreglar mosatros perquè quan vaen fer obres ahí que van arreglar la casa... bueno, la última vegà que se va fer... pues la vàrem tallar de altura pa que puguera anar ahí. I entonces vàrem vore com estava construïda i els fallos que n'hi haven dins dels espigons i això. Lo dels "fallos" no és diguem un fallo que... És un problema que no estava massa correcte, però en fin, la porta està bé. I això me pareix que és de... no seria de Gozalbo? Ixa porta crec que era de Gozalbo, no de Molés.

Això és lo de la Iglésia. [Fig. 16]

Figura 133

De la Immaculada, no?

Sí, sí, això és un xapuçon. Això és d'Adolfo Tusón...

Marmadeu, mos van dir.

Xa, i qui ho ha dit, això? Això ho va fer Eduardo Tusón...
Eduardo [no]: Adolfo Tusón, que era son pare. Però no sé si ho va fer ell o li ho varen fer. Però això crec que ho va fer ell perquè quan va restaurar la Immaculada i tot això crec que ixa la va fer ell. Ixa i una que hi ha xicoteta del mateix estil allí al lateral. Això.

Bueno, això no té ningun secret, eh?

No, desde luego... aixina mos ho van dir i aixina ho vam posar.

Esta porta... fusteria de València, mos van dir... [Fig. 17]

Esta porta és comercial. Esta porta és comercial.

Comercial què volia dir?

Pues comercial és que és un modelo que està allí i el venen. Lo que no és comercial és que jo sempre que he fet portes de carrer, o mosatros al fer portes del carrer, a cada u li hem fet un modelo. No hem fet mai el mateix modelo. Si u paga lo que té que pagar s'ha de fer lo d'ell, i l'atre lo d'ell, l'atre lo d'ell... Cada u té la faena que paga. I hui te'n vas a València, a lo millor encara és la mateixa porta i te l'emportes i se acabó.

Bueno, pues això tamé que se sàpia, que mos pareix interessant que...

Açò mos van dir que tamé era de Marmaneu, de fusta de Flandes —que no sé què és la fusta de Flandes. [Fig. 18]

Figura 14

Espera't que jo mire açò a on està...

Açò està a l'avinguda Constitució... 37.

Ah, esta és la de Carmencita. Esta és la de Carmencita. Açò qui ho ha fet, Marmaneu?

Això mos van dir però és mal de saber. Si no hi ha un paper o algo...

És possible, és possible que ho haja fet Marmaneu. És possible. Això és molt simplet tamé, és una porta que... Però està bé, està bé. Ací crec que hi haven antes tableros, açò crec que s'ha reformat. Ahí hi haven tableros i varen posar la reixeta i el finestró de darrere. Estava tota tapà. [20 min.]

Vam apuntar els tipos de fusta que s'anomenen; a part de la mobila que sí que sabem lo que és i l'anoer i demés... el pi vell... i la fusta de Flandes... però "Flandes" què era?

Figura 16

No, el “flandes” era la madera que venia d’allà de Suècia. Flandes o pi roig. Però la mobila nova que venia tamé, ixa venia d’Estats Units. Compreneu? Però la d’Estats Units va haver unes remeses... La mobila ve d’Estats Units, però el nom d’ella és “pino tea”, i la marca que venia, que és de les reserves d’Estats Units era una marca que era un triàngul amb una “A, T, D”. Ixa és la millor mobila que ha entrat en Espanya. Después quan ixa ja varen prohibir tallar ixa madera, perquè la que tallaven se la quedaven ells, no volien... perquè clar, les reserves anaven agotant-se, i van dir ja n’hi ha prou. Portaen una similar que era... com li dien?... “Pino blanco” o això, que no era mobila. Pareixia mobila però no era mobila. Perquè feies una faena i als tres o quatre o cinc anys que li pegava l’aigua se podria, perquè la madera no tenia la mateixa consistència, aquella tenia més grassa, tenia més mèdules dins del... estava més preta, més

compacta. I esta tenia el desenvolupament més ràpid, i al tindre el desenvolupament més ràpid les d’això se... no sé si són les mèdules o les... les parts de... La madera és aixina... si talles un tronc això és una quarta part. Pues esta és la part dura, com si diguerem les costelles, i esta és una part molla. Compreneu? Entonces aquella, al tindre el creiximent més ràpid estes parts del tronc són més molles, i estes són dures però li falta que ne tinga pues al millor dos o tres o quatre més. Esta madera si tu la poses aixina cara al sol esta madera té poca duració, però si la poses ahí té més duració, perquè açò tot és... Lo que destrueix ahí, este nèrvit és el que aguanta tot, i l’aigua i el sol no penetra dins d’ahí. I si poses ací, per ací entra aigua, sol i aire i tot. Això li ho vaig dir a un arquitecte i diu: “això no ho sabia jo”. A Alberto li ho vaig dir, a Alberto.

Figura 15

Figura 17

Emilio Penelo.

...i està a l'avinguda Constitució tamé.

Sí, al costat de l'atra...

Figura 18

Bueno, pues ixa és una porta normal i avant.

Esta... a vore què mos van dir... és de Molés, tamé està a l'avinguda Constitució... [Fig. 19]

Tamé, tamé; a casa de Bruno. Que és una bona porta. De fusta de Flandes, i els tableros de nogal.

I la fusta de Guinea és simplement perquè venia de Àfrica?

És que Guinea n'hi ha un milló de varietats. I falsificaes un milló de calitats. Comprens? Això és...

Vale. És que són paraules que apareixien i no sabíem exactament...

Perquè la de la Guinea quina és, la de la Guinea? Guinea hi han moltes maderes, moltes. Aixina com en Suècia sí que tens un llibre que te dona totes les referències: d'a on és, d'a on no és... perquè totes venen marcaes, i saps el orige d'a on ve la madera -o la fusta, conforme es diga.

I esta és d'Emilio Penelo... [Fig. 20]

I ací n'hi ha algunes més que no s'han obert però bueno...

...però jo sé qui l'ha feta: l'ha feta el treballaor de dins, un treballaor que tenia dins.

Volíem preguntar-te tamé: la tradició familiar que teniu de fusteria te ve de ton pare o de...?

De mon pare, sí, de mon pare. [25 min.] Mon pare estava enamorat de la carpinteria...

Bueno, lo que mos estàs dient pareix apassionant, i pareix que tu tingues el interés tamé ixe, perquè estàs...

Jo és que he tingut un atra juventut. Bueno, un atra juventut no: que m'ha agradat molt i he volgut superar-me una miqueta. I entonces he perdut més temps en açò i jo tenia els meus germans que menejaen tot lo atre millor que jo. Però açò a mi m'ha agradat lo que més...

Home, açò és molt bonico.

Figura 17

Sí, però és complicat. És complicat perquè fer unes portes d'ixes categories pues... sufrixes. Sufrixes perquè no saps com t'eixirà: aixina... o aixana... en fin, és complicat, i després el ajustar-les i deixar-les perfectes lo que te dic: el temps influïa molt. Quan venia l'estiu tots els dies eren bons, tots els dies. Però quan estava l'hivern hi havia moment que havies de deixar la porta mig ajustada, deixant les juntes obertes però pretes, i la deixaves dreta allí en el taller i quan venia un dia bo: "hui pareix que...", pues adelantaes un poquet. Però no era una feina d'agarrar-la i pam pam pam acabar-la. És costosa i hi han moments que el cap també s'embota... s'embota un poquet. I ahí li pegues una serrada que no és i... i són problemes. Problemes que n'hi han.

A banda de portes fèieu un poc de tot, supose, de fusteria, tot tipo de treballs.

Bueno, pues se feia de tot, entonces en les carpinteries se feia de tot: si volien una taula feies una taula, si volien una cadira feies una cadira, o sea que...

No és com ara. És que el fuster s'ha acabat; queda, pues... En Nules a lo millor no queda ningú. Perquè mosatros estem tots jubilats i és una pena que això s'haja acabat perquè sempre fa falta una persona o algú que faja algo. De carpinteria i de tots els oficis, que en Nules han hi hagut molts oficis bons, amb bons professionals i s'han abandonat. Els fills no han volgut seguir-ho; famílies que no, que no els ha anat bé... però que han segut bons professionals.

Figura 18

Comprends? I això, jo m'he preocupat del tema, m'he preocupat, i això costa perquè tens que llegir prou i tindre alguns llibres que te orienten, perquè hi han molts llibres que t'orienten, i això. I després pues que t'agrada i ja està. Pendent del tema, i sempre mirant i consultant i parlant amb els majors. Que consultant i parlant és a on més se deprén. Perquè te conten les històries i te diuen ja els defectes que han tingut o que no han tingut. Per això te dic que parlar del tema este és molt complicat i dude que el dia que desaparegam mosatros —sobretot Fernando que és més... i jo— pues estos datos no estaran. I és una pena que este Marcelino no... no ho sé, tenia que haver jo entrat una miqueta més. Perquè podia. Perquè el que era discipul d'ell era Vicente Nebot, el pare de Vicente Nebot el electriciste, el coneixes a Vicente? Son pare estava de aprenent amb Marcelino Fustaverda. Estava amb Marcelino Fustaverda, i és quan —això m'ho contava ell— quan ell ja se'n va anar... Entonces este home pues ja se'n va anar: "Mira, Vicente, jo me'n vaig", i quan estàvem treballant en COISAJO, en la cooperativa —que estàvem en la cooperativa—, pues va vindre a

vore'l aquell home, al discípu, a Nebot. Aquell se va alegrar i me diu: “este és Marcelino. Este és Marcelino, el que jo treballava”. Per això dic que jo l’he vist dos vegades, vaig estar amb ell i ja no l’he vist més a este senyor. Este senyor és... se veia molt bé i això, però este és pa mi el fuster més... millor que ha hagut allí. **[30 min.]** Ahí encara te falta una porta: darrere d’a on viu Agustín Monlleó, el dels morts, de la funerària, enfront que és a on ell posava els caixons, els estutxes que dic jo [risses], ixa porta tamé és antiga. Ixa porta que té ell ahí tamé és antiga. I de lo demás no sé jo si quedarà algo per ahí. No ho sé. Però això: els oficis s’han acabat, i després n’hi han molts oficis que han hagut bons professionals de l’assunt de forja. I de forja jo no sé si vosatros ho heu tocat o no ho heu tocat. Pues hi haven tallers molt bons, i que eren família de

Figura 19

la meua dona: el taller de Dualde, que tindreu algunes fotografies al millor. El taller de Dualde era un taller que se va desfer, que la família esta se’n va anar a Burriana, que un dels fills o nets és faller —és mestre faller, que fa falles—. Després estava el auelo de la meua dona, Dualde, que tenia un taller molt bo, que la forja de casa de Moros i tot això és d’ell, ho va fer ell [Fig. 21]. Després estava ja més ací Antonio Castelló, que el taller el tenia al carrer Santa Teresa en la casa del cantó; a on està el forn de Santa Teresa, a l’atre cantó després del carrer Ample ahí tenia ell la això. I els Casinos, que tamé varen fer algo. I després de fontaneros, que són hui fontaneros que antes eren llanderos, el nom d’ells era llanderos, i llanderos n’hi haven tres en Nules i és una pena que això s’haja acabat. No que s’haja acabat: que les ferramentes no s’hagen recuperat. Les ferramentes no se hagen recuperat. I de lo demás no sé quins oficis... els manyans, que n’hi haven tamé que feien els treballs dels llauraors del camp... I això. Què més?

Fusters quants ne hi haurien, més o menys?

Figura 20

Fusters, pues... jo t'ho dire; a vore: teníem a Molés, Gozalbo, Marmaneu, Cubedo -mon pare-, Tusón, Penelo... no sé si en hi havia algú més... Sis. Sis, que teníem... hi havia faeneta entonces, hi havia faeneta entonces [*a banda ens recorda que Regiones Devastadas tenien la seua pròpia fusteria per a les seues obres; al carrer de la Puríssima queda una última porta original, sense grans pretensions estètiques com es pot veure a la Fig. 22*]. Aixina com açò se n'ha anat... I hui lo que diem fusters estan fent faena... l'atre dia m'ho va dir u que se dedica, que està de... de fuster. Diu: "jo no sóc fuster —i ho va acertar—, jo sóc col·locaor. Jo sóc col·locaor. —Xa!". I sí, efectivament, se va definir molt bé. Perquè ells compren un material que el col·loquen.

Sí, per a la cuina, fiquen armariets...

Tot, tot... Però són col·locaors.

La fusta no la treballen, des de luego. No de la manera que...

No, no, no. A lo millor gasten quatre troços de fusta que se'n van a Leroy-Merlín o a Bricomark ixen o com li diguen i ahí agarres lo que vols [*inintel·ligible*] i fan la faena i s'ha acabat. Però que no n'hi han, i després lo que dia dels llanderos, els llanderos treballaven... els dien per la llanda, que treballaven de llandero i de cristalero. Ho feien... feien lo mateix, compartien. I ja després de guerra, no fa molts anys, pues ja se van dedicar a la fontaneria. A la fontaneria, que el plom no el permetien, [35 min.] i posaven les tuberíes de ferro galvanitzat. Ja se van dedicar més a això, i lo atre... perquè de llandero ja se feia no res de bo, però ho feien... u que és el que més ha treballat que és un tal Roberto, que ahí ha estat treballant amb ell este Camila, Paco Camila. Paco Camila al millor vos pot donar... vos pot donar algun... I de lo demás jo no sé qui... perquè d'obrer tamé n'ha hi hagut, però... han segut tots bons. Han segut tots bons. I lo atre han segut tamé tots bons, a vore si me comprens. Lo que passa que uns a lo millor s'han dedicat més a una rama o a l'atra o... Cada u li ha anat... perquè antes al que li agradava una miqueta açò de l'art pues estava... "este està loco, este tal...". Comprens? No ho sé. Perquè jo veia que desapareixien coses que no sé perquè desapareixien. De antigüetats que dius pues... "ai, no, no, no", i després a lo millor ho veies al xatarrero que ho portava dalt del carro. En Nules s'ha perdut molt.

I vosatros ferramenta i tot això, conserveu?

Ferramenta n'hi han ferramentes i n'hi han coses, però això són coses que... Això s'havia de manejar qui se tinga que manejar.

Òbviament.

M'has comprés? Això són coses que... que n'hi han màquines, que són molt antigues, perquè això ho vaig comprar jo en Barcelona, que uns amics m'ho varen portar al tren i tot, que... Però

són coses que són pa guardar-les, no són pa tirar-les. I ferramenta pues hi ha per ahí... Perquè este Molés els dien “el Botero”, i “el Botero” ve dels que feien “botes”. Botes de vi, no de peu.

Sí, sí, tonells.

Tonell és bota, són bota. Una bota. Jo no sé si era el Molés... el Pepe Molés este no: un auelo d'ell. No son pare, crec que no; a lo millor son pare tamé ho degué treballar. Un auelo d'ell. Això jo ja no ho conec, eh? Això jo ja no ho conec. Però sé que ells tenien una ferramenta que jo no ho havia vist mai. No sé si la tindran o no la tindran, però és una ferramenta que és pa guardar-la, perquè els has d'explicar pa què era i com se treballava amb ella. Si ne té més — crec que no, eh?, però té una peça allí que és molt bona. I els llanderos han desaparegut tots. Lo de Roberto, lo de aquell d'Emilio —Emilio crec que li dien, que estava al carrer el Roser, i lo de Fernando que estava al carrer Ample. I ja no en hi haven més. Ja no en hi haven més. Ixos tres. Què han fet de la ferramenta? No ho sé. Però això són coses que el que ho té que manejar són atres persones. Perquè si me pose amb açò jo no acabe. Jo no acabe perquè n'hi ha molta història en totes estes coses, comprens? I anècdotes i coses rares que no se poden dir.

Mos havien contat que els germans Trinitaris se feien ells la ferramenta. Això ho contaria el teu germà. I que quan ja estava feta la portaven a allussiar o algo aixina.

No sé si està mal dit o mal comprés. Que se feien ells la ferramenta en ixes faenes bones, en ixos tipos de moldura, com hi han curves, això no se pot fer amb una fresa. Una fresa és un disco que té la figura de la fresa... No se pot fer. Se tenen que fer uns ferros que els feien amb ballestes de cotxe [40 min.] que se feia mitja moldura i mitja moldura. S'ajuntaen els dos i feien la moldura. Els separaes i u te feia una part i l'atre te feia un atra part. Completament diferent, havies de canviar-ho tot. Entonces tu te feies la d'això, te feies la moldura, pam pam pam, i después feies l'atra, i quan ja estava... Primer ho portaes pa destemplar-ho, pa poder-ho llimar i fer-ho bé. I quan ja la tenies feta pues la dixaves afilà i te n'anaves i te la templaen. Li donaen el temple. Ixa és lo que ell vol dir de la ferramenta. Ixa és la ferramenta que ells se farien. Les ferramentes estan fetes. I después els Trinitaris tamé tenien una... una maquineta —bueno, diem-li màquina— de calar, que les curves te les serraen ells allí, pam pam pam, i ho feien molt ben fet, amb ixa màquina que se la varen fer ells, que és una serra de ballesta. I entonces ells tenien una... —no sé què hauran fet; jo l'he vista— que allò era una maravilla. No sé de tots els hereus que han hagut qui se l'ha emportà. Desde luego els Trinitaris fusters no se l'han quedat, se l'hauran emportà els atres. I ixa és una peça tamé molt... per ací només l'he vista ben feta la d'ells. Eren... hi havia un germà que era un cerebro. Un dels germans, crec que era fadrí. Com ixe de Sogorb que t'havia dit; ixe me pareix que tamé era fadrí. Tenien més temps.

Tenien que estar molt al tanto perquè coneixien les modes per eixemple: quan va arribar el modernisme... Havien d'estar al tanto de tot.

Sí, sí, però hi haven llibres entonces que agarraves el llibre i veies els estils, la curva, segun les altures i les amplàries de la porta. Perquè ahí tamé n'hi han una miqueta d'estètica visual. I clar, tu agarraes els tableros, te dibuixaves la porta i veies el efecte d'ella com si estiguera acabà. I entonces sobre ahí ja feies les plantilles, serraves tots els contornos... feies les plantilles i sobre ahí ja treballaes la madera. Ja serraes les bigues o encolaes les peces que tenien que ser, i sobre ahí ja tenies un adelanto pa anar fent la porta. I después les mesures d'altura ja tenies que anar donant-li-les tu. Perquè a una porta que és molt alta no vas a fer-li

un postic hasta allà dalt. L'has de fer normal i lo atre fer-li un relleno en el estil que duga la porta.

Mos ho has contat un poquet ja: estes portes tan precioses al carrer, volíem preguntar-te què va passar, en la guerra estarien molt tocaes. Ja mos has contat un poquet que sí, que n'hi havien algunes que estaven torraes de metralla i que se van restaurar.

Sí, hi han que a lo millor se varen desfer, o es varen cremar o deguen fer lo que fóra d'elles, i unes atres que... en fin, ahí me calle.

Lo que sí que mos han dit en atres entrevistes és que portes en la guerra no en van dixer una, mos dien. Portes...

És que estava el poble tot desfet. Les cases no tenien les consistències d'ara i estaen totes... El bombardeo va fer molt de mal. I hi ha qui veia portes i les agarrava, se les apropiava, i después... pues les desfigurava. És lo que no volia dir i ho he dit. Les desfigurava. T'ho dic perquè... jo no ho he fet, perquè no estava en la guerra, però els comentaris que s'han fet entre fusters... És que he segut molt observaor. He segut molt observaor i he captat... No he segut xiquet: açò o allò i per què i per què no, i per què no, i com és aixina i com... I és de la única forma que t'has posat un poquet al terreno. I después entonces tamé estaven els assunts dels aprenents, que no és com ara que el tens que assegurar. **[45 min.]** Una criatura que tu l'agarres dins d'un taller i tingues que pagar-li una seguritat social i ensenyar-li, pues no sé si és rentable. Perquè ocorreix la part contrària: tu li ensenyas, ell aguanta i quan està format se'n va. Perquè un atre li paga més. Claro que li pots pagar més: no has invertit cap perra en ell. No se pot ensenyar, comprens? I això estaven les escoles de oficis, que feien algo, feien, treballaven, però això se va llevar tot i ara pareix que vullguen continuar, perquè és que se perd el ofici. Se perden, se perden els oficis. Se perden els oficis. Hui tens un problema i no hi ha qui... És que no n'hi ha ningú que ho puga fer. No n'hi ha ningú que ho puga fer. Per això te dic que... que no. Después hi ha un atre que té coses molt bones, que era un oficial que teníem mosatros, que és Antonio Monfort. I este en assunt de maquetes i... té coses molt bones. És un gran professional. Que vos ho ensenye, és molt bona persona, i ho fotografieu. Voreu... Té la Torre Eiffel... té varies coses, no vos dic açò ni allò; té varies coses i està molt molt bé. Ixe l'hem tingut mosatros... i ja veus, han vingut que li oferien pa anar-se'n a atres tallers. Ha segut fiel, ha segut fiel. El més fiel que hem tingut allí dins. Bueno, allí han segut molt bona gent sempre, hem tingut molt bona gent, sí.

Heu treballat moltíssim, m'imagina. Quanta gent éreu?

Pues jo des dels 12 anys treballant, de nit al repàs, i no res, no res. Des dels 12 anys treballant, i els meus germans igual més o menos, però més anys he estat jo perquè era el major, tamé. I treballaors pues han hagut moments de tindre'n sis o set, o cinc... Teníem un bon taller. Teníem un bon taller i és una pena que s'haja perdut. Però què tenim que fer?

Hi ha una cosa curiosa que mos havien contat; a vore si tu... Tu eres més jove però... Mos havien parlat de la construcció dels carros. Mos dia: els carros gastaven molts tipos de fusta diferents segons la part del carro. No sé si tu...

Això t'ho dirà Antonio Monfort. Perquè son pare era carreter. I té un carret fet d'ell, un carret xicotet fet per ell que és una... Ahí eren varies maderes: la madera d'encina era la de les rodes, perquè és la més forta. I els cubos a on va com si diguérem el coixinet de la roda. Que dins es posava una manguilla, que és lo que feia roçar en el eix. I después madera d'ixa... i l'atra

madera què gastarien? Pues gastarien faig a lo millor, madera de “haya”, madera de faig. Madera de faig o... no ho sé, ell t’ho explicarà. Ell t’ho explicarà tot: com se feia el carro, el soto... lo de baix, que això no en hi ha però del soto, i si posaven vela o no vela... Después s’ha perdut els sastres de cavalls que dic jo, els corretgers que feien els aparells.

No sé si podem preguntar-te quin any vas nèixer.

Pues sí, en el 42.

No sé si ho hauràs sentit contar: después de guerra se trobava fàcil fusta, per exemple?

No estava tan fàcil.

Perquè mos ha arribat alguna coseta...

Vos ha arribat com?

Notícies de que anaven a fer... imatges, per exemple, casos concrets que coneixem: necessitat de fusta per fer una Puríssima i entones no hi havia fusta, i a buscar per totes les províncies hasta que trobaven en tal puesto trobaven fusta de no sé què...

[50 min.] Bueno, ahí és que sempre... Pa fer les imatges agarraen troncs de abres, perquè entones ja el cos ja estava, ja casi casi el tenien, encolant unes peces. Però claro, ixes peces s’havien de tallar en la època i entones dixer-les secar. I una vegà les dixaven secar què havien d’anyadir? Els braços i això, que açò ja portaen d’ací del muscle o de mitan de braç o d’ací, un empalme pa fer... perquè claro, tot això d’una peça no... és millor fer-ho de l’atra forma. I después és posar-ho ahí dret i llevar lo que sobra i avant. Pues de la madera de fuster se va aprofitar molta madera de la vella. De les cases que van caure s’arreglaven els cabirons, s’arreglava la madera, se la guardaen. Que hem de fer algo, pues agarraven ixa madera i anaven fent. Però l’atra com se van tancar fronteres pues no venia la madera, era tot madera nacional, que venia de Galícia o que venia de Sòria, i después d’ací de Teruel. Que ací en Teruel hi ha bona madera tamé. En Sòria tamé, la gallega ja no és tan bona.

Per massa humitat a lo millor...

Tenen el creiximent... És una varietat diferent a la d’ací i tenen el creiximent més ràpid. Comprens? I este d’ací, el pi del terreno, era molt bo. Perquè d’ací s’han posat bigues i coses que estan aguantant molt molt... molts anys. I después ja ha vingut madera i ja no ha hagut problema. Claro, al vindre allò açò d’ací ja se treballava menos. Aquella madera era la millor, estava més ben tratà, més ben cuidà, més curiosa, o siga que venia més seleccionà.

Hi havia tamé un mercat de la serra i fornets. Tu igual no ho has conegut.

Sí, sí, sí...

No sé si vosatros teníeu mercat de sobres...

Mosatros ho donàem, ho gastàem mosatros i ho donàem als clients que... n’hi haven “xa, tu —aquell dia: què en tens? —Pues sí, ahí en tens, arregla-ho”, i agarraen un poal o un cabàs, lo que siga, s’ho emportaen i au. Pequè tamé tenies que limpiar. Tenies que tirar-ho i vendre-ho, què has de vendre això? Pues la borumballa, serra i fornets, tot lo que feies s’ho emportaen. O siga que això no... I de les escultures qui t’ho ha comentat això? O és cosa vostra?

No, això no és d’ací. Això mos ho van contar en Alfara, Alfara del Patriarca, que estem treballant allí tamé -treballem en vèrios pobles-, i un frare de 91 anys o 92 mos va estar

contant tots els processos de... com ací, van cremar tots els santets i després tenien que fer-los. I mos va estar contant coses anecdòtiques però interessants, com el tema d'açò per exemple. Las Hijas de María: "pues anem a fer la Puríssima", i no hi havia manera.

Home, sí que hi havia manera, però lo que passa és que entoncs hi havia molta faena d'això. Hi havia molta faena d'això. I no podien, perquè això és un tema que si no està la madereta seca i en condicions s'agrieta. Claro, i si ara has d'adelantar per ací pa després pedre més temps per allà perquè ho has de massillar, s'ha de massillar, s'ha de fer, al millor tornar a rectificar amb les gúbies... És un poquet complicat, encara que ells no dien que no, perquè... un escultor en València que estava allí al costat del riu, en les Torres de Serrans, propet d'allí, en una planteta baixa estava, i este home estava allí, pam pam pam pam, i jo pues passava i me quedava mirant-lo. I l'home, roooooom, treballant; me mirava ell tamé, i un dia dic "escolte, açò serà molt complicat. —I em diu: no fill, no, açó no té ningun secret. —Com és això? —Tu plantes el piló al mig, lleva-li lo que sobre i ix perfecte". Ui, redéu, "lleva-li lo que sobre" [risses], però té que saber lo que se té que llevar. Ixos hòmens no tenien problema. En Villarreal tamé vaig conèixer un talliste que era molt bo. Escultor no, però talliste. **[55 min.]** Ixe no... però ja feia prou. I està en el olvido. I en Castelló tamé n'hi havia un atre que aquell tamé, escultor tamé haguera fet alguna cosa. No sé si viu, un tal Aís que aquell tamé era molt bo.

Clar, açò era zona... ací n'hi havien gent que feia imatges, gent que feia...

Ací hi havia casi de tot, però poquet a poquet açò s'ha anat... s'ha anat tancant, s'ha anat tancant, perquè la gent pues... cada faena té el seu preu i lo que no pots és... què te diré jo, pues comprar-te... voler un Mercedes i pagar un Seat. No pot ser.

Però perdre els oficis és una pèrdua molt gran, eh?

Ah. Mira en Vilavella s'ha perdut tamé. Vilavella s'ha perdut. Les ferramentes: les poques que tenien igual les han tirat. Igual les han tirat. La màquina que era molt antiga, igual que la de Molés que tamé era antiga, pues no sé lo que hauran fet d'ella, no sé si l'hauran venuda o si la tenen guardà o... No sé lo que hauran fet. Hi han cosetes que... això. Jo tenia una calaoreta d'Emilio el Llandero que era pa fer trepes pa fer els caixons de taronja del... el feien [*inintel·ligible*] amb llanda, i passava el pinzell, pam pam, i se quedaven les lletres fetes. I era amb un peu d'una màquina de cosir, amb un braç, que està fet per ell o per u del poble. Pues tu saps que no sé a on està? "Deixa-me-la". "Deixa-me-la que tinc, Deixa-me-la que tinc", deixa-me-la que jo no sé a on està. Pues ja està bé. Ja està bé. Però, què hem de fer? Això.

Ací l'ofici no només és la faena, és com lo que tu dies: si hi ha uns mesos d'humitat això tens que ser del terreno pa saber-ho. No se pot dir de Madrid, tens que ser d'ací vull dir.

Si fa el dia bo i calor... i quan fa aire no se pot tocar la madereta. Amb ixa perfecció; no se pot tocar quan fa aire. Però quan fa el temps que fa calor i tal entoncs és quan tens que fer la faena. I antes de que vinga el hivern siguint si la tens alcomençà i la pots acabar acaba-la. Per lo menos dixa-la falcà, encolà i falcà i després ja faràs lo que tingues que fer, ja és igual. Però ha de ser en ixos moments. Si la feies en l'hivern pues ja tens el problema d'ixa porta que et vaig dir de Molés, que estava disgustat. Què has de fer, no te disgustes, això... —Sí, però és que no, és que no. Mira que vas amb cuidao...". Pues tots tenim ratos i dies. Tots tenim ratos i dies. Al millor un dia penses de fer una cosa i... "pues no tinc ganes", i no la fas. O vols fer-la i t'ix qualsevol cosa que no la pots fer. I a l'endemà dius: la faré, però no la pots fer per açò, per allò i per mil coses. M'entens? Això.

I els horaris que feieu? Feieu horaris molt llargs?

Ui, horaris pues lo que se podia. I dissabtes i tot, eh? Después ja va vindre la setmana anglesa que díem, que no se treballava migdia —que igual ho treballàem, o al millor ho destinaves a limpijar el taller... en fin. Però hui adependre no adependria ningú. Pues això.

Vicente, pues moltíssimes gràcies.

Ui, de gràcies res. Jo faig lo que puc i avant, i els datos que veig que teniu ahí pues aneu ben encaminats, no aneu malament. Ara, d'allò que t'he dit si puguéreu recopilar algo de tot lo que n'hi ha, perquè és que s'han perdut oficis que... que no, que no. Perquè antes tamé hi havien llanterners, que no eren llanderos, que anaen arreglant letxeres i perols i forats de cassoles o lo que siga, que ho feien això, eren llanterners. Això ja és un tema que... en Nules hi havia un home que feia algo d'això, però això ja fa molts anys. Ixos no tindran res perquè ho hauran tirat tot, [60 min.] però estos que estaen de llanderos o de fontaneros, pues estos tenen que tindre ferramentes o tenen que tindre coses pa poder-ho guardar, dic jo. Guardar. Encà que no siga donat: cedit, a lo que siga, però que la gent que ho puga vore i açò per què, i allò per què no, i allò per què lo atre. I veus la evolució que ha tingut tamé la indústria al vore certes coses. Perquè ha hagut una evolució que ha segut molt bona perquè t'han ajudat molt. Lo mateix estos ferros que te dic de les màquines, això són coses que se devien de guardar i presentar el joc pa fer la moldura esta, l'atra, l'atra, l'atra... se tira tot. Perquè mosatros ne tindrem allí en la carpinteria i allò anirà tot al ferro. Al ferro, al ferro, anirà al ferro, comprens?

El vostre segon apellido quin és, Vicente?

Sánchez. Ma mare és castellana, ma mare és d'allà de Palència. El Sánchez és d'allà de Palència, i mon pare pues d'ací.